

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

OSMANLI DEVLETİ'NDE VEKÂLET AKDİNİN UYGULANMASI (1008-1009/1599-1600 TARİHLİ B-18 NUMARALI BURSA ŞER'İYYE SİCİLİ ÖRNEĞİ)*

IMPLEMENTATION OF ATTORNEY AGREEMENT IN OTTOMAN EMPIRE (JUDICIAL RECORDS OF BURSA NO: B-18, DATED 1008-1009/1599-1600)

Habibullah HABİB

Öğr. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Görevlisi –
Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Doktora Öğrencisi.

İstanbul/Türkiye. habibullah.habib@marmara.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5532-012X>.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Kasım 2020/ 16 November 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 6 Ocak 2020 / 6 January 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Ocak 2021 / 15 January 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Bahar/ January – Spring 2021

Cilt / Volume: 7, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 460-483.

Cite as / Atıf: Habib, Habibullah. "Osmanlı Devleti'nde Vekâlet Akdinin Uygulanması (1008-1009/1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'iyeye Sicili Örneği) [The Crime of "İgtyâl / Assassination" in Islamic Law and its Legal Results]". İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International of Islamic Studies 7/1 (Ocak/January 2021), 460-483.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

* Bu makale, *b.1008-1009/ m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'iyeye Sicilinin Tasnifi ve Fıkıh İlmi Açısından Tablîli*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul 2019) başlığıyla hazırladığımız yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

Öz

Toplumda hukukî işlemlerin genellikle ihtiyaç duyan gerçek kişiler tarafından yapılması esastır. Ancak bazı durumlarda hukukî işlemler, bizzat kişi tarafından gerçekleştirilemez. Bunun ehliyet gibi hukukî veya maddi sebepleri veyahut ticari işlemleri hızlı bir şekilde gerçekleştirme amacı bulunabilmektedir. Bu gibi durumlarda bir kimsenin adına ve hesabına bir başkası tarafından (kanunen veya irâde yoluyla) o kişinin ihtiyacı olan hukukî işlemin yapılmasını mümkün kılan vekâlet akdine ihtiyaç duyulmaktadır. Toplumsal hayatta hukukî bir uygulama olarak büyük önem taşıyan bu vekâlet akdinin Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde halk arasında kullanıldığı görülmektedir. Bu uygulamalar, insanların sosyal yaşamda birçok konuda birbirlerinin yardım ve desteğine muhtaç oldukları gibi vekâlet alanında da birbirlerine ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bu durum, Osmanlı döneminde toplumda var olan sevgi, saygı, yardımlaşma ve karşılıklı güvene de işaret etmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde Vekâlet Akdinin uygulanması bağlamında Bursa şer'iyeye sicillerinden B-18 numaralı sicilde vekâlet akdi ile ilgili yer alan kayıtlar muhteva açısından incelenmiş, kayıt numaraları gösterilerek vekâlet akdinin uygulamaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku/Fıkıh, Osmanlı, Vekâlet, Şer'iyeye Sicilleri.

Abstract

It is essential that legal transactions are generally carried out by real people who personally need them. However, in some cases, it cannot be possible for real people to take legal action personally. They can have legal -like licence- or financial reasons, or aim to carry out the transaction quickly in business life. In such cases, attorney agreement which is a social institution allowing someone (by law or will) to take legal action on behalf on the real person is necessary. It can be seen that attorney agreements which have a great importance as a legal practice were widely used in Ottoman society. These practises show clearly that like in many other fields of life, people need each other's help and support in the field of attorneyship as well. At the same time, this shows us Ottoman people's mutual respect, love, cooperation culture and confidence. In this article, records related to attorney agreement in B-18 numbered record of Bursa judicial records, are examined in terms of content and indicating their record numbers, implementations of attorney agreements are analysed.

Key Words: Islamic Law, Ottoman, Attorneyship, Judicial Records.

Extended Abstract

Man is a social being. People who live together should know their rights and responsibilities and fulfill this requirement. In this context, people aimed to create an awareness of individual and social responsibility. Attorneyship is, in a sense, undertaking responsibility. This responsibility depends on whether the person is responsible in terms of capability. Responsible and competent people may bear responsibility by law or will. When we look carefully at the attorney records in the registry mentioned before, it is understood that in the relevant Ottoman period, people with incomplete competence or without competence, who were not able to do a legal transaction personally due to a legal reason, performed many legal transactions that they could not perform, thanks to the legal representation of the attorney. In addition, it is understood that real people who are competent and do not have a legal obstacle are able to carry out many legal transactions that they cannot perform or commercial transactions that they can carry out, based on the principle of trust, by attorneyship to perform quickly. Because it is often not possible for a person to carry out all his legal actions in practice himself, due to material reasons such as sickness, old age and conviction. In this sense, attorneyship is a voluntary disposition. Individuals may face the problems we mentioned in exercising their civil rights. While some of these problems may be voluntary, some may be involuntary. Actually, in this sense, attorneyship is a legal act to facilitate people's lives and prevent loss of rights.

When looking carefully at the records related to attorneyship in the said registry, it is seen that this attorneyship, which is very important as a legal practice in social life, was widely used among the people in the Ottoman period. These practices show that people need each other's help and support on many issues in social life and they also need each other in the field of attorneyship. This situation points to the love, respect, solidarity and mutual trust that existed in the society during the Ottoman period.

Considering the studies on attorneyship applied in the Ottoman period today, studies have been carried out based on the theory, regardless of the practice. We believe that it is necessary to apply to practice as well as theory in order to reach solid conclusions and findings on such issues. The most obvious primary sources to reflect the practice are the shariah registers. From the Ottoman religious registers, "Bursa Sharia registry numbered B-18 dated 1008-1009 / 1599-1600" includes the judgments of the religious court, the records, the decrees reaching the court and various legal issues. In our study, the subject of attorneyship, which is one of the related fiqh issues, is discussed in order to reflect the practice. In addition, not all issues related to attorneyship existing in theory have been addressed, only attorneyship applications in the registry were examined. In this study, firstly, the records in the said registry regarding attorneyship application were scanned and their number was determined. Then the contents of the records were examined, not all of the records were shown, only one record regarding each determination / application was evaluated by giving an example. Other records were referenced in the footnote. While citing the sample records, Shuhudu'l-bal, which is at the end of the records, is not included in order not to increase the volume of the article. Based on the contents of the records, the findings we made for practical purposes were compared with the theoretical information, briefly analyzed and referenced to classical fiqh books for extensive information.

In the said period, it is seen Muslims represented non-Muslims. We think that it is natural for a Muslim to represent a non-Muslim, as every individual is considered equal in the Ottoman society in some subjects.

When we look carefully at the records related to attorneyship and similar legal practices in the Sharia registers, it is determined that the religious registers in the Ottoman Empire have been kept in a very healthy way and have reached the present day and that these registers are of great importance in terms of Islamic history and especially the history of fiqh. Therefore, the records are the most obvious documents showing that beyond the theories in the science of fiqh, they were practically applied in their own environment and logic, that they distributed justice and that they were the application of the Hanafi law in the Ottoman Empire in a certain period of the Hanafi fiqh history.

GİRİŞ

Bilindiği üzere insanların haklarını koruyup adaleti tevzi edecek olan “Adli yargı birimi” bir devletin en önemli müesseselerinden biridir. Bundan dolayı asr-ı saadetten itibaren İslam devletlerinde bu konuya özel önem verilerek adaletin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için her türlü tedbir alınmıştır. Bu tedbirlerden birisi, mahkeme kayıtlarının tutulmasıdır. Osmanlı Devleti’nde şer‘iyye sicilleri¹ gayet sağlıklı bir şekilde tutularak adalet düzenin sürdürülmesi sağlanmıştır. Osmanlı şer‘iyye sicillerinden “1008-1009/1599-1600 tarihli B-18 numaralı Bursa şer‘iyye sicili” şer‘î mahkemenin verdiği hükümleri, kayıtları, mahkemeye ulaşan fermanları ve çeşitli fikhî konuları içermektedir. Çalışmamızda ilgili fikhî konulardan birisi olan vekâlet konusu ele alınmıştır. Diğer konular, makalemizde incelenmemiştir. Ayrıca teoride var olan vekâlet ile ilgili bütün meseleler de ele alınmamış, sadece sicilde yer alan vekâlet uygulamaları incelenmiştir. Bu çalışmada öncelikle söz konusu sicilde vekâlet uygulaması ile ilgili yer alan kayıtlar taranarak sayısı belirlenmiştir. Sonra kayıtların muhtevası incelenmiş, kayıtların tamamı gösterilmeyip her tespite/uygulamaya ilişkin sadece bir kayıt örnek verilerek değerlendirilmiştir. Diğer kayıtlara ise, dipnotta atıf yapılmıştır. Örnek kayıtlar aktarılırken kayıtların sonunda bulunan Şuhudül-hâl de² makalenin hacminin artmaması için yer verilmemiştir. Şer‘iyye sicillerinde bir kayıt sadece tek bir konuyu değil, aynı zamanda ana konu yanında birkaç yan konuyu da içerebilmektedir. Bu makalede örnek olarak aktarılan kayıtlarda bu hususun ortaya konulmasına da çalışılmıştır.

Şunu belirtmekte fayda var ki söz konusu tezde ilgili kayıtlar, mümkün mertebe hatasız bir şekilde okunup Arapça olan kayıtlar Arapça, Osmanlı Türkçesi’yle kaleme alınan kayıtlar da Osmanlı Türkçesi ile bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Akabinde Arapça olan kayıtlar

¹ Şer‘iyye sicillerine, sicillât-ı şer‘iyye, kadı defterleri, mahkeme defterleri, sicillât defteri, kadı sicilleri, defâtir-i şer‘iyye, kadı divanı, mahkeme kayıtları ve zapt-ı vakâyı‘ sicilleri de denilmektedir.

² Sicillerde genel olarak iki tür şahitlik yer almaktadır. Biri ispat vasıtası olarak bilinen kayıtların muhtevasında o kaydın konusuyla alakalı olan şahittir. Diğer ise yukarıda ifade ettiğimiz gibi kayıtların sonunda şühûd, şühûdü’l-hâl, udülü’l-müslimîn, şühûdü’l-udul tabirleri ile bulunan mahkeme kaydıyla ilgili şahitlerdir ki kayıtların sonunda bulunmaktadır. Şühûdü’l-hâl, Kadıların, davalara bakmak üzere veyahut kâtiplerin vakaları kayda almak için yaptıkları oturumlarda dava ve kayıtlara bir heyet halinde mevcudiyetleri kayıtlarda önemle işaret edilen ayrıca sicile kaydedilen karar ve vakaların altında isimleri olan üç, beş, altı ve bazen daha fazla sayıdaki şahitlerdir. Bunlar, hukuki anlamda mahkemede bir jüri heyeti görevini üstlenmemektedirler. Bu şahitler iki önemli işlevi yerine getiren kişilerdir. Bu iki işlevden birincisi, mahkemede görülen davaya o andaki izleyiciler olarak mahkemenin açık yapıldığının şahitleridir. İkincisi bunlar, ilgili dönemin şartları gereği mahkemenin resmi kayıtları yanında ileride aynı olayın bir kez daha, herhangi bir sebeple gündeme gelmesi halinde bilgilerine başvurulacak şahitlerdir. Osmanlı mahkemelerinde meclis-i şer‘de veyahut tescil zamanında bir gelenek olarak genellikle şühûdü’l-hâl bulunmuştur. Yalnız, bahsettiğimiz bu şahitlerin seçilmesi gelişigüzel yapılmayıp, mahalledeki ileri gelenler, yaşlı, tecrübeli ve itibarlı kişiler tercih edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Habib, *b.1008-1009/m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer‘iyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablîli*, 602-650; Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilgi* 44 (Kış 2008): 25-44; Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1974), 1: 404-405; Rifat Özdemir, “Ankara Esnaf Teşkilatı (1785-1840)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986): 165-166.

günümüz Türkçesine tercüme edilmiş ve Osmanlı Türkçesi ile kaydedilen kayıtlar da transkripsiyon edilmiştir.³

Vekâlet sözlükte teslim etmek, yetinmek, bir işi güvenilir birine bırakmak, vekil olmak, vekile verilen yetki ve vekilin ameli manalarına gelmektedir.⁴ İstilahta bir kimsenin bizzat kendisinin de yapabileceği bir hukukî işlem ve meşru tasarruf için bir şahsı kendi yerine yetkili kılmasını ve bu yetkiyi ifade eder.⁵

Vekâlet, sosyal hayatta büyük önem taşıyan hukukî bir meseledir. İnsanlar dünyada birçok konuda olduğu gibi vekâlet alanında da birbirlerinin yardım ve desteğine muhtaçtırlar. Bir kimse yapabileceği bir işi, özellikle hukukî bir işlemi, herhangi bir mazereti ve probleminden dolayı başka birisine tefviz edip onun vasıtasıyla yaptırabilir. Aynı zamanda bu durum, toplumda halkın karşılıklı saygı, sevgi, yardımlaşma kültürü ve güvenini artırmakta büyük rol oynamaktadır. İslam dünyasının her döneminde olduğu gibi Osmanlılar döneminde de bu hususa çok önem verilmiştir. Bu hususa önem verilmesinin sebebi İslamiyet'in konuya gösterdiği hassasiyettir.⁶

İncelediğimiz şer'îyye sicilinin vekâlet ile ilgili kayıtlarına bakıldığında bir şahsın başka bir şahsa vekâletini verme işleminin, dışarıda veya mahkemede genellikle şahitler huzurunda yapıldığı açıkça ifade edilmektedir. İlgili şahitlerin adı, soyadı, oturduğu yer ve varsa görevi zikredilmektedir. Örnek olarak aşağıdaki kayda bakılabilir:

“37A/401. *Fahrü'l- 'ulemâ' i'l-muhakkikîn zuhrü'l-fudelâ' i'l-mudakkikîn Mevlânâ 'Abdullah Efendi ibnü'l-merhûm Zeyni Çelebi zîde fadluhu cânib-i şerîflerinden huşûş-ı âti' z-zikre ikrâra vekil olub vekâleti fahrü'l- 'hutebâ' Ahmed Çelebi ibni Ca'fer ve fahrü'l-cuyûş Pir Ahmed Çavuş ibni Zeyni Çelebi şehâdetleriyle şâbit olan zuhrü'l-a' yân Fethullah Çelebi ibni el-Hâc 'Ali meclis-i şer'î şerîfde işbu hâfîzü'l-kitâb 'Ali Çelebi ibni Ya' kub mahdarında bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm idiub bundan akdem müvekkilim mûmâ-ileyh 'Abdullah Efendi mezbûr 'Alican Çelebi'ye ve Eriş Mehmed ve Bostan Beg nâm kimesneler ber vech-i iştirâk yüz on biñ akçe virüb meblağ-ı merkûmdan otuz biñ akçesini mezbûr Arîk Mehmed yedinden alub kabđ eyleyüb otuz biñ akçesini mezbûr Bostan Beg yedinden alub kabđ idiub mezbûr 'Alican Çelebi'niñ ve merkûman Mehmed ve Bostan Beg'niñ zimmetlerini huşûş-ı mezbûre müte'allik da'vâ ve münâze'ât ve eymân ve mühâsemâtdan ibrâ'î 'âmm ile ibrâ ve iskât-ı tâm ile iskât idiub yedime vech-i merkûm üzere hat ve hatmi müstemil temessük verdi didikde vekil-i mezbûr kelimât meşruhasında mezbûr 'Alican Çelebi bi'l-muvâcehe taşdik eyledikde mâ hüve'l-vâki' ğıbbe'î- taleb ketb ü tahrîr olunub yedime*

³ Konuyla alakalı olarak aşağıdaki tezin tasnif bölümünden söz konusu kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz. Habib, “b.1008-1009/m.1599-1600 Tarıhli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablîli”, 32.

⁴ Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye, “Vekâle”, *el-Mu'cemu'l-Vecöz*, (el-Metabiu'l-Amiriyye, 2008), 680; Ahmet Muhtar Ömer, “v-k-l”, *Mu'cemu'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra*, 1. Baskı (Kahire: Âleme'l-Kütüb, 2008), 3: 2489-2490.

⁵ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Abkâm*, (Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, ts.), 2: 282; Muhsin Câbirî Ârablû, *Ferheng-i Istilâhât-ı Fıkah İslâmî (Der Babü Müâmelât)*, (Tahran: Çâphâne-i Sipher, 1362/1983), 182-183; Mehmet Erdoğan, “Vekâlet”, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyatı, 2005), 601; Cerces Cerces, “Vekâlet”, *Mu'cemu'l-Mustelehâtü'l-Fakhiyye ve'l-Kânûniyye*, (Beyrut: eş-Şirketü'l-âlemiyye li'l-Kitâb, 1996), 322; Ali Bardakoglu, “Vekâlet”, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İlmi Müşavir ve Redaktör. İbrahim Kafi Dönmez, (İstanbul: MÜİFVY, 1997), 4: 452; Ahmet Akgündüz, “Vekâlet”, *Osmanlı Tarıh ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), 1311.

⁶ Bkz. en-Nisâ 4/35; el-Kehf 18/19; et-Tevbe 9/60.

def“ *olındı tahrîren fî evâili şehri Zilkâdeti's-şerîfe min şuhûri sene şemân ve elf iki varağa işâ'aca mufaşşalen kayd olunmuşdır gâflet olunmaya. (Vekâlet ve ibrâ)*”⁷

Bazı kayıtlarda nadir olsa da hiçbir şahit zikredilmeksizin vekilin şeriatın ortaya koyduğu yönetime göre tayin edildiği ifade edilmektedir. Buralarda da şahitler huzurunda tayin edildiği anlaşılır. Örnek olarak şu kaydı verebiliriz:

“13A/128. *Huşûş-ı âti'z-zikre zevcesi Fâtıma bint Mehmed nâm Hâtun cânibinden bimâ-hüve tarîkû's-şubût şer'an vekâleti şâbit olan Mustafa b. Halil nâm kimesne mezbûre Fâtıma'nın sâbıkan zevci olan işbu hâmil-i kitâb Sinân b. Hamza nâm kimesne mağdarında takrîr-i merâm idiüp bundan akdem müvekkiletim merkûme mûmâ-ileyh Sinân'dan iki biñ akçe mehir ve karđ-ı şer'iden üç yüz akçe hakkın ve nafağa-i iddetin cümle alup kabđ ve istîfâ eyleyüp huşûş-ı mezkûre mûte'allık da'vâ ve talebden mesfûr Sinân'ın zîmmetini ibrâ'-i âmm ve iskâf-ı tamm ile ibrâ' ve iskâf eyledi ve mestûr Sinân dahi merkûme Faţımanın hicir ve terbiyesinden olan Âyişe nâm kızına mûte'allık da'vâ ve talebden fâriğ olup zikrolunan huşûşlara mûte'allık da'vâ ve nizâ'dan birbiriniñ zîmmetlerini ibrâ'-i küllî ve iskâf-ı kaţ'î eylediler deyu bi'l-vekâle ikrâr ve i'tirâf eyledükde muqarrun-leh-i merkûm Sinân muqırr-ı merkûmun vech-i meşrûh üzere şâdir olan kelâmın vicahen ve şifâhen taşđık u tahtık idiüp mâ-hüve'l-vâkı' bi't-taleb ketb ü tahrîr olındı. (Vekâlet ve ibrâ)*”⁸

Kayıtlara bakıldığında vekâlet verilirken, genellikle aşağıda gösterilen kalıplardaki ifadelerin kullanıldığı göze çarpmaktadır.

“... Vekâleti şer'an sabit olan ...”⁹

“... Kimesneler şehadetleriyle vekâleti sabit olan ...”¹⁰

“... Tasdik etmeye vekil...”¹¹

“... Kimesneler şehadetleriyle muhâlea ve ibrâya vekâleti sabit olan...”¹²

1. Vekâlet Akdinin Unsurları ve Şartları

İlgili kayıtların bazılarında, icap ve kabul açık bir şekilde bulunmaktadır. Yukarıda örnek olarak aktardığımız kayıtlarda olduğu gibi bazı kayıtlarda ise icap ve kabul açık bir ifade ile bulunmaz. Ama bunların muhtevalarına dikkatle bakıldığında icap ve kabulün yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira müvekkil belli bir hukukî işlemi için vekil tayin etmiş ve vekil de o işlemi üstlenip yerine getirmiştir. Ayrıca kayıtlarda vekâlet tarafları, müvekkil (vekâlet veren) ve vekil (yetkili kılınan şahıs) kimlikleri tespit edilerek (yani kimin kime vekâlet verdiği) ve vekâlet konusu (hangi konularda vekâlet verildiği) açıkça ifade edilmektedir. Örnek olarak aşağıdaki kaydı verebiliriz:

“97A/77. *Bursa şehrinin Hayrettin Paşa mahallesinden Osman kızı Hatice, meclis-i şer'î şerîfe hazır olup işbu kayıt sahibi Seyyid kasım oğlu Hacı Abdullah'ı, Muhammed oğlu Baba isimli kimseyle, bütün bölge ve şehirlerde rayiç ve geçerli olan 20000 gümüş dirhem mehir*

⁷ Konuyla alakalı örnek olarak ayrıca bkz. 2A/12, 10A/93, 59B/655, 80B/901, 85A/949.

⁸ Konuyla alakalı örnek olarak ayrıca bkz. 1B/8, 39B/425, 46A/500, 72A/794.

⁹ Örnek olarak bkz. 22A/235.

¹⁰ Örnek olarak bkz. 3A/20.

¹¹ Örnek olarak bkz. 59B/656.

¹² Örnek olarak bkz. 6A/52.

karşılığında kendisini evlendirmesi için vekil tayin etti. Hacı Abdullah da vekâleti kabul ederek yerine getirmeyi yüz yüze sözlü olarak üstlendi. Bu kayıt 18.06.1008 tarihinde kaleme alındı. (Vekâlet)”.¹³

Ayrıca müslümanın müslümana, müslümanın zimmiye, gayri müslimlerin birbirlerine¹⁴, erkeğin kadına, kadının erkeğe, kocanın karısına ve kardeşin kardeşe vekillik yaptığı açıkça görülmektedir.¹⁵

Sicilde yer alan vekâlet uygulamalarına dikkatle bakıldığında, ilgili dönemde vekâlet akdinin Hanefî fakihlerinin ortaya koyduğu şartlara riayet edilerek gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hanefilere göre vekâletin rüknü icap ve kabulden ibarettir. İcap, muhataba ulaşması gereken bir irade beyanı olarak müvekkil tarafından yapılır. Kendine ait bir hukukî işlem ve meşru tasarruf için başkasını kendi yerine yetkili kılmak isteyen müvekkil, bu iradesini vekâlet veya bu anlama gelen bir lafızla ifade eder. Kabul ise kural olarak vekil tarafından yapılır. Kabulün sarîh olması zorunlu olmayıp zımnî de olabilir. Binaen aleyh vekil, kendisine yapılan vekâlet teklifini red etmeyerek o teklifin gereğini yapmaya girişmesi kabul sayılır.¹⁶ Vekâlet ile ilgili Hanefî fakihlerinin ortaya koyduğu şartlar genel olarak şunlardan ibarettir: 1. Müvekkilin tasarrufa muktedir olması (vekâlet konusu olan işi bizzat yapmaya muktedir olması) şarttır. Bu sebeple tasarrufa muktedir olmayan kimsenin o tasarrufu başka birisine tefviz etmesi mümkün değildir. Mesela mecnun, gayri mümeyyiz çocuğun kendi işini başkasına vekâlet yoluyla devretmesi caiz değildir. 2. Vekilin âkil ve mümeyyiz olması şarttır. Binaenaleyh baliğ olması şart değildir. 3. Vekilin tevkil edildiği hususla ilgili haberinin olması. 4. Vekâletin cehalet-i fahişe ile meçhul olmaması, 5. Vekâlet konusunun yerine getirilmesi mümkün olan konulardan olması. Binaenaleyh vekilin erkek, hür, müslüman olması şart değildir.¹⁷

Hukukî işlemlerin esasını ihtiyaçlar belirler. Bu nedenle sosyal hayatın gereği olarak bu tür işlemlere ihtiyaç duyulur. Bu yüzden yukarıdaki örnek kayıtlarda görüldüğü üzere ilgili dönemde müslümanlar birbirlerine birçok hukukî konuda vekil olmuşlardır.¹⁸ Ayrıca gayri müslimler de birbirine vekil olmuşlardır. Sicilde gayri müslimlerin birbirlerine vekâlet ettikleri

¹³ Bu kaydın muhtevasında vekilin tayin edilmesi herhangi bir şahidin huzurunda yapıldığı açık bir ifadeyle zikredilmemektedir. Ancak vekâlet işlemi mahkemede yapıldığı için şuhûdü'l-hâl huzurunda yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. İlgili kayıttaki şuhûdü'l-hâller şunlardır: Mustafa Çelebi b. Mehmet, Molla Ali b. Hacı, Hacı Mehmet b. Nurullah, Hacı Hüseyin b. Mahmut, Abid b. Şerif, Recep Çelebi b. Sefer, Kâdızade diye bilinen Bostan Çelebi, Mustafa b. Yusuf el-Muhdir, Mahmut b. Yusuf. Konuyla alakalı örnek olarak ayrıca bkz. 24B/267, 9A/77, 9B/93, 6B/57, 37B/405, 22A/235.

¹⁴ Bir sonraki sayfada kayıt örnekleri verilecektir.

¹⁵ Örnek olarak bkz. 6B/58, 17B/184, 38A/411, 41B/443, 51A/562, 59B/654, 60B/665, 70A/776, 79A/819, 86A/957.

¹⁶ Alaüddin Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâ'î*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmet Abdulmevcut, 2. Baskı (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003), 7: 426-427; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Basımevi, 1967), 6: 312-315.

¹⁷ Molla Hüseyin, *Dîrerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Abkâm*, 2: 282-283; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6: 316-319.

¹⁸ Konuyla alakalı olarak aşağıdaki tezin tasnif bölümünden müslümanların birbirlerine yaptıkları vekâletleri ile ilgili tespit edilip belirlenen kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz. Habib, “*b.1008-1009/m.1599-1600 Tarihlî B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablî*”, 32.

ile ilgili iki kayıt bulunmaktadır. Bu iki kayıt gayet kapsamlı ve açık kayıtlardır. İslam toplumunda bir gayri müslimin diğer bir gayri müslime vekâlet etmesinde İslâm hukuku açısından bir sakınca olmadığı bilinen bir gerçektir. Zira yukarıda izah edildiği üzere müslüman olmak, vekâlette şart değildir. Söz konusu iki kayıttan birini örnek olarak verebiliriz:

“6B/58. Kalyoli kızı Şitanu isimli kardeşi tarafından, Kopeli oğlu Bali ve Penayut oğlu Ejğuri'nin şahadetleriyle ati bey' ve kabzı semen için vekâleti sabit olan Yani oğlu Hurşule ikrar etti: Vekâleti hasebiyle kayıt sahibi Zimmîye Sume kızı Ejğuri'ye mülkiyeti müvekkiline ait olan yerleşim mekânını satmıştır. Mezkûr müşteri yerleşim mekânını kendi malıyla kendine satın almıştır. Yerleşim mekânı Bursa vilayetinin Temur Taş köyünde olup iki alt oda ve avluyu içermektedir. Bu yerleşim mekânının bir tarafı umumi yola, bir tarafı boş toprağa ve diğer iki tarafı Kenîse'ye sınırdır. İlgili yerleşim mekânını bütün sınırlarıyla birlikte belirli ve kabzedilen semen karşılığında satmıştır. Semen miktarı, bütün ihtiyaçlarda rayiç olan 6400 gümüş dirhemdir. Bu satım akdi kat'î, sahih ve şer'î olup icap ve kabulü içermektedir. Mukarrın ikrarı sahih ve şer'îdir ki ilgili olayı tasdik etmek için zevcesi adı geçen Ejğuri tarafından vekil tayin edilen ve vekâleti mezkûr iki şahidin şahadetleriyle sabit olan, Keryaki oğlu Kofnus isimli zimmî yüz yüze sözlü olarak tasdik etti. (Bey' akdinde vekâlet ve bey' bat)”.¹⁹

Sicilde müslümanların ve zimmilerin kendi aralarında birbirlerine vekâletleri ile alakalı örnekler bulunduğu gibi müslümanların zimmilere de vekil olmaları dikkat çekicidir. Sicilde bazı işlemlerde az da olsa müslümanların zimmilere vekâlet ettikleri göze çarpmaktadır. Müslümanların birbirleri için yaptıkları vekâlet kayıtlarına nazaran müslümanların zimmilere yaptıkları vekâlet kaydının az olmasının sebebi kanaatimizce o toplumda zimmilerin az olmasıdır. Örneğin:

“25B/276. Mahrûse-i Brusa'da vâki' Bulğârlar mahallesinden Menol veled-i Girkor nâm zimmî tarafından huşûs-ı âti'l-beyâna Hüseyin bin 'Abdullah ve Derviş bin 'Abdullah nâm kimesneler şahadetleriyle vekâleti şâbit olan Hasan bin Murâd merkûm Menol'uñ zevcesi olan işbu hâmileti'l-kitâb Şâfine bint Tedorî nâm zimmîye mahdarında bi'l-vekâle ikrâr-ı şahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı şarîh-i mer'î idüüb mezbûr Menol Rumeli vilayetinde Sirûz nâm kaşabadan mahrûsa-i mesfûreye gelub mezbûre Şafine'yi tezvîc eylemişdir hâlâ sâkin olduğu menzilde olan esbâb ve eşkâl ve emti'a ve akmîşe ve menzil-i mezbûr ve sâyir emlâk ve emvâl ve yorgân ve döşek ve yaşdik ve sâyir ortalarında ma'lûm olan esbâb-ı kalîl ve keşîr ve nakîr ve kıtmîr her ne ise cümlesi mezkûre Şâfine'niñdir bi-vechim mine'l-vucûh zikrolunan esbâb ve eşkâlda hakkım olmayub cümlesi zevcetim merkûme Şâfine'niñdir dedi deyu vekâleten ikrâr ve i'tirâf eyledükde mukarrun-lehâ merkûme Şâfine vicâhen ve şifâhen taşdik ve taḥkîk idüüb mâ-hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olındı. (Vekâlet ve nikâhtan sonra esbâb menzil)”.²⁰

2. Sicilde Yer Alan Vekil Türleri

“Vekil, kendisine başkası tarafından bir iş tefviz edilen kimsedir”.²¹ Sicilde şu vekil türleri yer almaktadır: Vekil-i âmm, vekil-i hâs, vekil-i mutlak, vekil-i müseccel ve vekil-i ticari. Şimdi sicilde yer alan vekil türlerini sırasıyla kısaca açıklayalım:

¹⁹ Ayrıca bkz. 20B/218; Nazari bilgi için bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6: 319.

²⁰ Ayrıca bkz. 17B/184.

²¹ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6: 311.

1. Vekil-i âmm, birçok hukukî iş için tayin edilen vekile denir ki bu tür vekâlete vekâlet-i âmme ve vekâlet-i mufavvaza denir.²² Mesela sicilde şahıs “seni bütün dava ve işlerim için vekil tayin ettim” diyerek birisini vekil tayin etmektedir.²³

2. Vekil-i hâs, husus ifade eden bir söz ile belirli bir ya da birden fazla hukukî iş için tayin edilen vekile denir.²⁴ Mesela sicilde şahıs “seni müteveffa kızımdan şer'î miras yoluyla bana intikal eden hakkımı talep etmek için vekil ettim” diyerek birisini vekil seçmektedir.²⁵ Bu tür vekilin sadece tayin edilen işlerde tasarruf yetkisi bulunmaktadır. Onun dışında müvekkilin diğer işlerinde tasarruf hakkı yoktur.²⁶ Sicilde en çok bu tür vekâlet ile ilgili kayıt vardır.²⁷

3. Vekil-i mutlak, vekâleti hiçbir müddet ve şarta muallak ve hiçbir kayda mukayyet olmaksızın hukukî bir işlem için tayin edilen vekile denir.²⁸ Mesela sicilde vekil, “seni şu hususa vekil tayin ettim” diyerek nasedilmektedir.²⁹

4. Vekil-i müseccel, vekâleti resmi bir şekilde mahkeme tarafından hukukî bir iş yapmak için kayıtlı ve tasdikli olan vekile denir ki bu tür vekile kanuni ve resmi vekil de denilebilir.³⁰ Sicilde çeşitli hukukî işler için müvekkil tarafından vekil tescil edilmektedir.³¹

5. Vekil-i ticari, ticari işler için tayin edilen vekile denir. Bu tür vekillere alış-veriş vekili de denilebilir.³² Sicilde çeşitli alış-verişlerde vekil tayin edilmektedir.³³

3. Sicilde Yer Alan ve Vekâlete Konu Olan Hususlar

İlgili kayıtlarda vekâlet konusu (hangi konularda vekâlet verildiği) net bir şekilde kaydedilmektedir. Bir veya birden fazla konuda, kişilere vekâlet verilmektedir. Bu bağlamda genellikle sosyal hayatta akla gelebilecek her türlü konuda vekâlet verilmektedir. Sicildeki vekâlet konularını genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. Muhâlea, 2. Evlilik, 3.

²² Erdoğan, “Vekâlet”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 601; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstılabatı Fıkıhîyye Kamusu*, 6: 312.

²³ Bkz. 44B/478.

²⁴ Bkz. Akgündüz, “Vekâlet”, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*, 1311; Cerces, “Vekâlet”, *Mu'cemü'l-Mustelehât'l-Fıkıhîyye ve'l-Kânûnîyye*, 323.

²⁵ Bkz. 41B/443

²⁶ Bkz. Akgündüz, “Vekâlet”, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*, 1311; Cerces, “Vekâlet”, *Mu'cemü'l-Mustelehât'l-Fıkıhîyye ve'l-Kânûnîyye*, 323.

²⁷ Aşağıdaki tezin tasnif bölümünden söz konusu kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz. Habib, “*b.1008-1009/m.1599-1600 Tarıblı B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkıh İlmi Açısından Tablîli*”, 32.

²⁸ Erdoğan, “Vekâlet”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 601; Akgündüz, “Vekâlet”, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*, 1311.

²⁹ Bkz. 79B/887, 81B/913.

³⁰ Akgündüz, “Vekâlet”, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*, 1312; Cerces, “Vekâlet”, *Mu'cemü'l-Mustelehât'l-Fıkıhîyye ve'l-Kânûnîyye*, 324.

³¹ Bkz. 9A/77, 95A/1038.

³² Cerces, “Vekâlet”, *Mu'cemü'l-Mustelehât'l-Fıkıhîyye ve'l-Kânûnîyye*, 323.

³³ Bkz. 9B/93, 36B/394.

Evlilik Nafakası, 4. Boşanma, 5. Bey' akitleri, 6. İcâre akdi, 7. Hibe, 8. Borç, 9. İbra', 10. Sulh.³⁴

3.1 Vekâlet Yoluyla Evlilik

İncelediğimiz sicilde evlilik konusuyla alakalı sadece bir kayıt bulunmaktadır. Söz konusu kayıt, vekâlet yoluyla evlilik meselesini içermektedir. İlgili kayıt, yukarıda “vekâlet akdinin unsurları ve şartları” başlığı altında örnek olarak verilmiştir. Kaydın muhtevası özet olarak şundan ibarettir: Evlenmek isteyen Osman kızı Hatice, meclis-i şer'î şerife gelip Seyyid Kasım oğlu Hacı Abdullah'ı, Muhammed oğlu Baba isimli kimseyle, 20000 gümüş dirhem mehir karşılığında kendisini evlendirmesi için vekil tayin etmiştir. Hacı Abdullah da vekâleti kabul ederek yerine getirmeyi yüz yüze sözlü olarak üstlenmiştir.³⁵

Söz konusu sicilde aile hukukunun nikâh konusuyla ilgili sadece bir kayıt bulunurken aile hukukunun diğer bir konusu olan boşanma kayıtları oldukça fazladır. Bu durumun muhtemel iki sebebi vardır. Birincisi; Fıkıh ilminde evliliğin inşası veya bozulması tarafların irade beyanları ile gerçekleştiğinden, ayrıca kayıt altına alınması şart koşulmamıştır. Boşanma kayıtlarının nikâh kayıtlarına göre daha fazla olması ise taraflara yüklenen sorumlulukların yerine getirilmesine yöneliktir. Dolayısıyla Osmanlı sicillerinde genellikle nikâhlar değil daha çok boşanma olayları sicillere kaydedilmiştir. Çünkü mahkemeler sorun odaklı çalışan kurumlardır. Ancak bu durum Osmanlının nikâh ile ilgili kayıt tutmadığını ya da o dönemde nikâhların gelişi güzel yapıldığını göstermez. Nikâhla ilgili ilk kayıtlar Yıldırım Bayezid döneminde tutulmaya başlanmış hatta Şeyhülislam Ebussuud Efendi de hâkimin izni olmadan kıyılan nikâhları yasakladığına dair bir fetva çıkarmıştır. Özellikle 16.yy'dan sonra fakir halkın kızlarının zorla evlendirildiği, bazılarının da zorla eşlerinden boşandırılıp başka kimselerle evlendirildiği iddiaları duyulduğunda, bu iddiaların süratle araştırılıp ilgili kimselerin ve bu konuda ihmalkâr davranan görevlilerin şiddetli şekilde cezalandırılacakları bildirilmiştir. Bununla beraber 16.yy'dan daha erken tarihlere ait nikâhla ilgili vergilendirmenin nasıl olacağı, kimden ne kadar vergi alınacağını belirten kayıtlar da mevcuttur. Ancak devletin akdedilen bütün nikâhları kayıt altına aldığını söylemek de mümkün değildir.³⁶

3.2 Vekâlet Yoluyla Yapılan Muhâlea (Kadının Talebi Sonucu Karşılıklı Rızayla Boşanma)

Osmanlı şer'iyeye sicillerinde ve özellikle bu sicilde günümüz İslam dünyasının aksine, o dönemde diğer boşama usullerine göre en yaygın kullanılan, muhâlea yoluyla boşanma

³⁴ Örnek olarak bkz. 24B/267, 9A/77, 9B/93, 6B/57, 37B/405, 22A/235; Geniş ve nazari bilgi için bkz. Bilmen, *Hukukî İslâmîye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6: 312-315.

³⁵ Bkz. 9A/77.

³⁶ Konuyla alakalı detaylı bilgi için bkz. Muhammet Tayyib Kılıç, *Teori ve Pratiği Bağlamında İslam Hukuku (18. Yüzyıl Diyarbakır Örneği)*, (Diyarbakır: A Grafik Tasarım Tanıtım Promosyon Web Hiz Mehmet Zülküf Altındağ, 2016), 20-22; Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* /3 (1982): 4-6; Alaaddin Aköz, “XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler”, *İstem* /3 (Aralık 2004): 93.

usulüdür. Söz konusu sicile bakıldığında karı-koca tarafından yapılan muhâlea ile ilgili kayıt bulunduğu gibi vekâlet yoluyla yapılan muhâlea ile ilgili de kayıt bulunmaktadır.³⁷ Sicilde kayıt sayısı bakımından muhâlea kayıtları, bey' akitlerinin kayıtlarından sonra ikinci sırada yer almaktadır. Muhâlea kayıtları toplam 55 adet olup 46'sı karı-koca tarafından yapılan muhâlea ile ilgili ve 9'u ise vekâlet yoluyla yapılan muhâlea ile ilgilidir.³⁸

Sicilde muhâlea yoluyla boşanmaların diğer boşama türlerinden³⁹ fazla olması fıkhıta boşama hakkının büyük oranda erkeğe ait bir hak olması ile ilgilidir. Ayrıca Hanefi fıkhının tatbik edilmesi de muhâlea kayıtlarının fazla olmasında etkilidir. Çünkü Hanefi mezhebinin boşama konusunda çerçeveyi en dar tutan mezhep konumunda olması, kadına çıkış yolu olarak muhâlea seçeneğini bırakmıştır. Bir diğer muhtemel sebebi de; karşılıklı anlaşmaya dayandığından ileride çıkması muhtemel sorunlara karşı tedbir alma düşüncesi ile mahkemeye taşınmış olabileceği düşüncesidir. Boşama kayıtlarının kadınlar tarafından mahkemeye bildirilmesinde, ileride yapabilecekleri evliliklere eski kocalarının karşı çıkmasını engelleme; erkekler tarafından mahkemeye bildirilmesinde ise mehir, nafaka gibi mali sorumlulukların önüne geçme düşüncesi etkili olmuştur. Fıkıh ilminde boşama genellikle erkeğin tek taraflı irade beyanı ile gerçekleşmektedir. Erkeğin boşaması beraberinde birtakım mali mükellefiyetler de getireceğinden kocalarından boşanmak isteyen kadınlar bu hususlardan da vazgeçip kocalarının kendilerini boşamalarını istemişlerdir. Bu nedenle ilgili sicilde neredeyse bütün muhâlea kayıtları kadınların mehirlerinden feragat ettikleri, iddet nafakalarından ve ikamet giderlerinin karşılanmasından kendilerinin sorumlu olduğu şeklindedir.⁴⁰

Vekâlet yoluyla gerçekleşen muhâlea vakalarında vekil genellikle koca tarafından seçilmiştir. Kayıtlarda vekil ile ilgili gereken bilgiler sicile yazılmıştır. Mesela vekilin adı, baba adı, varsa vasfı ve görevi, müvekkili tarafından şahitler huzurunda vekil seçildiği, şahitlerin sayısı genelde iki kişiden oluşur. Onların adı, baba adı, yaşadığı mahalle, köy ve şehirleri, varsa vasıf ve görevleri, müvekkilin de adı, baba adı, yaşadığı yer/mesken, varsa vasfı ve görevi zikredilmektedir. Örnek olarak şu kaydı verebiliriz:

"2B/14. Aşağıda zikredilecek olan muhâlea ve ibrâ için Karahisar sakinlerinden Yahşi oğlu demirci Muharrem isimli şahıs tarafından vekil tayin edilen ve vekâleti Hacı Mehmet oğlu Mehmet ve Hasan oğlu Hüseyin'in şahitlikleriyle sabit olan Mehmet oğlu İsmail ikrar etti: Vekâleti hasebiyle müvekkilinin zevcesi Ahmet kızı Cihan'ı nikâhta ona verilen mehri geri alma, iddet nafakası ve bütün davalardan vazgeçmesi karşılığında boşadı. Artık Cihan kocasından ayrılmıştır. Kocasına helal değildir. Ancak yeni nikâh akdi ve yeni mehir ile helal olur. Sonra her ikisi bütün dava ve çekişmelerden özellikle zevciyet hukukuna ilişkin

³⁷ Örnek olarak bkz. 2B/14, 24B/267, 31A/341,66B/736, 79A/883, 82A/918.

³⁸ bkz. Habib, "h.1008-1009/m.1599-1600 Tarıhli B-18 Numaralı Bursa Şer'ıyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablîli", 19. Bursa şer'ıyye sicilleri üzerinde konuyla alakalı yapılan genel bir çalışmada da benzer durum ortaya çıkmıştır. Bkz. Saadet Maydaer, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'ıyye Sicillerine Göre)", U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/1 (Ocak 2007): 299-320. Diyarbakır şer'ıyye sicilleri üzerinde yapılan bir çalışmada da aynı durum ortaya çıkmıştır. Bkz. Kılıç, *Teori ve Pratiğ Bağlamında İslam Hukuku (18. Yüzyıl Diyarbakır Örneği)*, 39.

³⁹ Diğer boşama türleri ile ilgili sicilde 8 adet kayıt bulunmaktadır.

⁴⁰ Aşağıdaki tezin tasnif bölümünden söz konusu kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz. Habib, "h.1008-1009/m.1599-1600 Tarıhli B-18 Numaralı Bursa Şer'ıyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablîli", 19.

davadan birbirlerinin zimmetini husumet ve çekişmeye son verici bir şekilde ibrâ etmişler. Şöyle ki eğer ilgili hususa dair birisinden dava sadır olursa hâkimlerin yanında işitilmeyip valilerin indinde kabul edilmez. Bu ikrar sahih ve şer'î olup, Cihan tarafından yüz yüze sözlü olarak tasdik edildi. Bu kayıt 25.05.1008 tarihinde kaleme alındı. (Vekâlet yoluyla muhâlea ve ibrâ)".⁴¹

Tasnif tablosu kısmında gösterileceği üzere sicilde karı-kocanın vekilleri tarafından yapılan muhâlea ile ilgili sadece bir kayda rastlamaktayız. Burada karı-kocanın her ikisi tarafından vekil seçilerek muhâlea, vekiller yoluyla gerçekleşmiştir. Önceki paragrafta belirtilenler dışında bu kayıta dikkat çekici mesele şudur ki vekil, biri asıl şahit diğer ikisi ise fer' şahitten oluşmak üzere üç şahidin şehadetiyle vekil seçilmiştir. Kayıt şu şekildedir:

"66B/736. Aşağıda zikredilecek olan muhâlea için Ermbak kasabasından Ramazan oğlu İbadi tarafından şer'î vekil tayin edilen Hacı Muslihuddin oğlu Hamdi Halife, vekâleti Şemseddin oğlu Mehmet (asl şahit) , Fethülla oğlu Hacı Pir Ahmet ve Mustafa oğlu Derviş'in (fer' şahitler) şahitlikleriyle sabit olduktan sonra, vekâleti hasebiyle, işbu kayıt sahibi Fakih kızı Fatma tarafından vekil tayin edilen ve vekâleti Veli oğlu Seyit Mustafa ve Arslan oğlu Mustafa'nın şahitlikleriyle sabit olan Veli oğlu Seyit Nevid isimli şahsın huzurunda müvekkilinin ismi geçen karısını muhâlea yoluyla nikâhta ona verilen mehri geri alma, iddet nafakası ve bütün davalardan vazgeçmesi karşılığında boşadı. Bu muhâlea, sahih ve şer'îdir. Sonra her ikisi bütün dava ve çekişmelerden özellikle zevciyet hukukuna ilişkin davadan birbirlerinin zimmetini ibrâ ettiler. Bu vaka gerçekleşip kaleme alındı. (Vekâlet yoluyla muhâlea, şehâdet ve ibrâ)"

İlgili dönemde karı-koca arasında dışarıda gerçekleşen muhâlea, bazen kadının veya kocanın vekili vasıtasıyla mahkemede ikrar edilip tescil edilmektedir. Örneğin:

"28B/314. Seyyid Mehmet İlyas oğlu Seyyid Mustafa tarafından zikredilecek olan muhâlea ve ibrâ konularını ikrar etmek için vekil tayin edilen ve vekâleti Seyyid Hasan oğlu Seyyid Abdurrahman ve Resul oğlu İbrahim'in şahadetleriyle sabit olan Ali oğlu Nasuh vekâleten ikrar etti: İşbu mezkûr müvekkili, zevcesi kayıt sahibi Abdullah kızı Hüsnâ ile nikâh akdinde ona verdiği mehri (miktarı 1000 dirhemdir) geri alma, onun iddet nafakası ve bütün davalardan vazgeçmesi karşılığında muhâlea yoluyla boşanmıştır. Bu karşılıklı rızayla boşanma sahih ve şer'îdir. Artık kadın kocasından ayrılmıştır. Binaenaleyh kocasına helal değildir. Ancak yeni nikâh akdi ve yeni mehir ile helal olur. Sonra her biri genel olarak bütün dava ve çekişmelerden ve özel mezkûr muhaleaya ilişkin davadan birbirlerinin zimmetini ibrâ etmişler, Bu ibrâ mer'î olup Ramazan ayının yirmesinde gerçekleşmiştir. (Muhâlea ve ibrâ)".⁴²

Fıkıh ilmine göre muhâleada karı-kocanın her biri veya her ikisi üçüncü bir şahsı vekil tayin edebilirler. Çünkü her ikisi vekil ve müvekkil olma yetkisine sahiptir. Bunların bizatihi muhâlea yapmaları nasıl caizse muhâlea için birini vekil tayin etmeleri ve vekil olmaları da caizdir. Ayrıca muhâlea akdi, alış-veriş gibi muâveze akdidir. Birisi bey' akdinde vekil ve müvekkil olabildiği gibi muhâlea akdinde de olabilir.⁴³

Yukarıdaki kayıtlarda görüldüğü üzere birkaç kayıt dışında muhâlea ile ilgili kayıtların hemen hemen hepsinde, muhâlea olayından sonra karı-kocanın bütün davalardan bilhassa zevciyet hukukuna müteallik davalardan birbirinin zimmetlerini ibrâ ettiklerini ve

⁴¹ Konuyla alakalı örnek olarak ayrıca bkz. 24B/267, 31A/341.

⁴² Konuyla alakalı örnek olarak ayrıca bkz. 79B/888, 85A/949.

⁴³ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı*, 2: 283; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkühü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 4. Baskı (Dınişk: Dârü'l-fıkr, t.s.), 9: 7019.

yekdiğerinin üzerindeki eşyalarını geri aldıklarını görmekteyiz.⁴⁴ İbrâ konusyla alakalı ileride durulacaktır.

3.3 Vekâlet Yoluyla Evlilik Nafakası

Evlilik nafakasıyla alakalı olarak, ilgili sicilde iki tür kayıt bulunmaktadır. Biri gâip zevcin üzerine kadının nafakasının kadı tarafından yüklenmesi, diğeri ise gâip kocanın, kadının nafakasını üstlenmeye birisini vekil seçmesiyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır.⁴⁵ İlk tür kayıtlar konumuz olmadığı için ikinci tür kayıtlarla ilgili şu olayı örnek olarak verebiliriz:

“10A/94. Mağrûse-i Brusa mahallâtından Yeñice Mahallesi sâkinelerinden İmtihânî bint Hüseyn nâm hâtun mahfil-i kadâda işbu hâmil-i kitâb Hüseyn bin ‘Abdullâh mağdarında tağrîr-i da‘vâ idüp bundan aqdem (târîh-i kitâbdan altı ay muqaddem) Kassaba-i Yârhisâr’dan zevcim Mağmûd bin Aşmed nâm yeñiceri sefer-i hümâyûna müteveccih oldıkda nafağa ve kisvemi ve sâyir lâzım olan umûrumu görivirmek husûsı için merkûm Hasan’ı vekil ve yerine kâimmakâm nasbeylemiş idi. Hâlâ mesfûr Hüseyn altı aydan beri nafağa ve kisevmi virmez. Vekâlet hasebiyle mezbûrdan taleb iderüm. Su’âl olunsun didükde bi’lmüvâcehe mezkûr Hasan’a su’âl olundukda fi’lvâki’ zevci mezbûr yeñiceri merkûma İmtihânîni nafağa ve kisvesi husûsı için beni vekil nasbeyledi idi. Lâkin târih-i kitâbdan altı ay mukaddem mezkûre İmtihânî ile üç biñ akçe mehrî ve nafağa-i ‘iddeti ve sâyir zevciyyete müte‘allik hûkûk üzere hul’ ve ibrâ eylediler. Binâen ‘alâ zâlike virmezim deyu cevâb virdükde mezbûre İmtihânî münkire olicak ‘akîbe’l-istişhâd Mustafa bin Meşmed ve Kuçuk bin Hıdır fi’l-vâki’ târih-i merkûmda mezbûre İmtihânî zevci mûmâ-ileyh Mağmûd Yeñiceri ile minvâl-i meşrûh üzere hul’ ve ibrâ eyledüklerine şahidlerüz ve şehâdet dahî iderüz deyu edâ-yı şehâdet eyledüklerinde gibbe ‘t-ta ‘dîl ve ‘t-tezkiyye hayyiz-i kabûlde vâki’ olup mâ veğa ‘a bi’ t-taleb ketb ü tağrîr olındı. (Evlilik nafakası)”

Söz konusu kayıtların muhtevasına dikkatle bakıldığında ilgili dönemde kadınların nafaka ve diğeri ihtiyaçlarına mahkeme tarafından oldukça ehemmiyet gösterilmiştir. Nafaka ve diğeri ihtiyaçları için mahkemeye müracaat eden kadınlara kocası veya kocasının vekili üzerine nafaka miktarını belirlemiştir.⁴⁶ Bu hususa önem verilmesinin nedeni, kadının nafakasının kocası üzerine vacip olmasıdır. Çünkü akdi sahih anından itibaren kadının, müslüman, gayrimüslim, reşîd-reşîd olmayan büyük, küçük (cinsi ilişkiye girebilen)⁴⁷, fakir, zengin, olup olmadığına ve kocanın da hasta, inin, cinsi ilişkiye girmeye muktedir olması, zengin, fakir, müslüman, gayri müslim kimliğine bakılmaksızın bu kadının nafakasını ve ihtiyaçlarını, kocasının temin etmesi vaciptir. Bu vaciplik, kadının kendi nefsinin kocasının evinde kocasına teslim ettiği veya kendi hakkını kullanarak (mesela mehr-i mu‘aceli daha tarafına verilmemişse) yahut kocasının talep etmemesiyle nefsinin kocasına teslim etmediği vakit de geçerlidir. Çünkü nafaka kadının hakkıdır. Koca karısından nefsinin talep etme hakkına sahiptir. Kocanın kendi hakkını kullanmayarak, talep etmemesiyle kadının hakkı sâkit

⁴⁴ Bkz. 4B/36, 11B/111, 24B/267, 28B/314, 36A/391, 57B/637, 60A/644, 77A/855

⁴⁵ Aşağıdaki tezin tasnif bölümünden söz konusu kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz. Habib, “b.1008-1009/m.1599-1600 Tarihlî B-18 Numaralı Bursa Şer’iyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablî”, 33.

⁴⁶ Konuyla alakalı aşağıdaki tezin tasnif bölümünden söz konusu kayıt numaralarını takip ederek sicilin metnine müracaat ediniz. Habib, “b.1008-1009/m.1599-1600 Tarihlî B-18 Numaralı Bursa Şer’iyye Sicilinin Tasnifi ve Fıkah İlmi Açısından Tablî”, 33.

⁴⁷ Cinsi ilişkiye giremeyen küçük kadının nafakası kocasının üzerine vacip değildir.

olmaz.⁴⁸ Binaenaleyh koca kendisi veya vekâlet yoluyla kadının nafakasını temin etmek zorundadır.

3.4 Vekâlet Yoluyla Boşanma Vakalarının Tescili

Karı-koca boşandıktan sonra bizzat kendileri veya vekilleri mahkemeye başvurup boşanmalarıyla ilgili birisi ikrar edip diğeri tasdik ederek, ihticac etmeye (delil göstermeye) ihtiyaç olduğunda kullanmak için mahkemeden şahitler huzurunda kayıt almışlardır.⁴⁹

55a/606. Maħrûse-i Brusa'da Maħsem Maħallesi sâkinelerinden İmtihâni bint Pîri nâm hâtun tarafından Seyyid Ħamza bin Seyyid 'ivađ ve Ħüseyin bin Mehmed şehâdetleri ile vekâleti sâbit olan Mehmed bin 'Ali nâm kimesne meclis-i şer'-i şerifde faħrî's-sâdât Es-Seyyid 'Ali bin Es-Seyyid Aħmed maħzarında taħrîr-i kelâm idüp müvekkiletim mezbûre İmtihâni'yi mûmâ-ileyh Es-Seyyid 'Ali nâm târih-i kitâbdan beş ay mukaddem taħlâk virüp hâlâ muħallağasıdır. Su'âl olunup taħrîr taħrîr olunmasın talep iderin didükde ğubbe's-su'âl fi'l-vâki' mezkûre İmtihâni'yi târih-i kitâbdan beş ay muħaddem taħlâk virdüm el-ân muħallağadır deyu ikrâr ve i'tirâf itdükde muħırr-ı mezbûruñ ikrâr-ı meşrûhun ve mezkûr vicâhen ve şifâhen tasdik ve taħkîk itdükde mâ-hüve'l-vâki' 'alâ vuķû'ıhi bi't-ıaleb ketb ü taħrîr olunup yed-i tâlibe vad' ve def' olındı ki vaķt-i hâcetde ihticâc idene. Taħrîren fi'l-'âşiri şehri Şaferi'l-ħayr min şuhûri sene tis'a ve elf. (Talak)

3.5 Vekâlet Yoluyla Bey' Akdi

İlgili sicilde vekâlete dayalı satışlar ile alakalı kayıtlar da bulunmaktadır. Osmanlı döneminde kimileri bizzat kendi alış-verişini yapmaktayken, kimileri ise vekâlet yoluyla alış-veriş yapmaktadırlar. Ayrıca satım akitleri daha çok dışarıda halk arasında yapıldığı, sonra satıcının bizatihi kendisinin mahkemeye gelip, alıcının huzurunda onunla alışveriş yaptığını ikrar etmesi, alıcının da tasdik ederek mahkemede şahitler huzurunda alış-verişin sicile kaydedtirildiği kayıtlarda net bir şekilde ifade edilmektedir. Yahut satıcı yaptığı akdin mahkemede ikrar edilip, kaydedtirilmesi için kendi tarafından seçilen vekilin aynı işlemi yaptığına dair de birçok kayıt bulunmaktadır. Keza alıcının da yaptığı alışverişi kendi adına tasdik etmek için vekil seçmesi ve vekilin gidip tasdik etmesi de birçok kayıta göze çarpmaktadır. Ayrıca ilgili dönemde alış-veriş mahkemede şahitler huzurunda da yapılmaktadır.⁵⁰ Vekâlete dayalı satışlarla alakalı örnek olarak aşağıdaki kayda bakılabilir:

"36B/394. Zikredilecek olan bey' ve semeni kabzı için Abdullah kızı Mülayim tarafından vekil tayin edilen ve vekâleti İskender oğlu Mustafa ve Ali oğlu Ahmet'in şehadetleriyle sabit olan İsmail oğlu Seyyid Mahmut Çelebi ikrar etti: İşbu kayıt sahibi Behram kızı Fatma'ya mülkiyeti müvekkiline ait olan bir yerleşim mekânını satmıştır. Yerleşim mekânı, Bekir Hoca mahallesinde olup bir alt kat oda, sofa altında serdâb, bir özel oda, fırın, iki su varili, tuvalet ve avluyu içermektedir. Yerleşim mekânı, Hallaç Ali vakfına, Ramazan oğlu Sefer'in mülküne, umumi yola ve özel yola sınırdır. İlgili yerleşim mekânını bütün sınırlarıyla birlikte, belirli ve kabzedilen semen karşılığında satmıştır. Semen miktarı, 14000 gümüş dirhemdir. İlgili bey' sahih ve şer'î bir akittir. (Vekâlet yoluyla bey')"

⁴⁸ İbrahim Halebî, *Mülteka'l-ebbur*, thk. Vehbi Süleyman Ğavci Âlbâni, 2 Cilt (Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 1409/1989), 1: 300; Kâdihân, *Fetânâ Kâdihân*, (b.y.: y.y., t.s.), 1: 359; Damad Efendi Şeyhzade, *Mecma'u'l-ebbur fi Şerhi Mülteka'l-ebbur*, (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1317/1899), 1: 485; Hasan Rıza, *Abkâm-i Şahsiye Tercüme ve Şerhi*, (Der saadet: Mahmut Bey Matbaası, 1315/1897), 70.

⁴⁹ Örnek olarak bkz. 55A/606.

⁵⁰ Örnek olarak bkz. 22B/247, 37B/405, 84B/940, 56B/623, 67A/745.

Bu hususu, daha çok o dönemin düşünce ve sosyal yapısındaki değişiklikte aramak gerekmektedir. Vekil, İslam hukukunun ortaya koyduğu yöntemle tutulmaktadır. Ancak ilgili kayıtlar genelde kadınlara ilişkindir. Mesela kadınlar alış-verişlerini bizzat kendileri yaptıkları gibi, vekâlet vermek suretiyle de istediği malı ve mülkü bir başkasına satabilmekte ve aynı şekilde vekâlet yoluyla satın alabilmektedirler. Ancak ilgili kayıtların biri müstesna hepsinde, kadınların bey' akitlerini vekâlet yoluyla yapmış olmaları dikkat çekicidir. Fıkıh ilmi açısından kadının hâkim huzuruna çıkarak fikrini ifade etmesinin hiçbir sakıncası olmamasına rağmen kadınların alış-verişlerini vekil tutarak yapmalarının, o günkü sosyal ve içtimai şartlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Öte yandan vekâletle yapılan alış-verişlerin ekonomik hayata pratiklik ve sürat kazandırdığını söylemek mümkündür. Ayrıca kadınlar mahkeme huzuruna çıkmayıp vekâlet vermek suretiyle yaptığı alışverişleri mahkemede sicillere kaydettirmişlerdir. Kayıtlardan anlaşılacağı üzere, bir kadın herhangi bir erkeği şahitler huzurunda vekil tayin edebilmektedir.⁵¹

3.6 Vekâlet Yoluyla İcâre Akdi

İncelediğimiz sicilde diğer hukukî işlemlerin tam tersine vekâlete dayalı icâre akdi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak insanlar bazen yaptıkları icâre akdinin mahkemede tescilini vekâlet yoluyla gerçekleştirmektedirler. Örneğin:

"52A/573. Aşağıda zikredilecek olan kira akdinin ikrarı için el-mevlâ, el-'âlim, er-rebbânî, el-muhakkik, el-fâzil, es-samedânî, ed-dâric ilâ medâric-i rahmeti'l-bârî eş-şehîr mevlâna Molla Fenari Vakfı mütevellisinin temsilcisi 'umdetü erbâbı't-tdkîk, üsvetü ashâbı't-tahkîk Mevlâna Ahmet Efendi tarafından vekil tayin edilen ve vekâleti Mustafa oğlu Mevlâna Ahmet Efendi ve Hüseyin oğlu Hacı Mustafa'nın şahitlikleriyle sabit olan Hüdaverdi oğlu Mevlâna Hüseyin ikrar etti: Müvekkili işbu kayıt sahibi, Oruç oğlu Recep'e mülkiyeti vakfa ait olan bir değirmeni kiraya vermiştir. Değirmen, yerde olup Gökdere diye bilinen suyun üstünde halkalı olup kendi bölgesinde değirmenin vâkıfa nispet olduğu bilindiği sebebiyle tanıtım ve sınırlarının beyan etmeye ihtiyaç duyulmamıştır. İlgili değirmeni belirli bir süre için belirli ücret karşılığında kiraya vermiştir. Kira müddeti, ekteki tarihten itibaren tam bir seneye kadar olup kira miktarı kira süresince ilgili dönemde rayiç olan gümüş dirhem üzerinden 4000 dirhemdir. Bu kira akdi sahih ve şer'îdir. İlgili ikrar sahih ve şer'î olup mukarrun-leh tarafından yüz yüze sözlü olarak tasdik edilmiştir. Bu vaka gerçekleşti. (Vekâlet ve kira akdi)"

Yukarıdaki kayıta görüldüğü üzere icâre (kira) kayıtlarında kimin neyi, hangi bedelle kiraya verdiği, kiranın süresi, hangi şartlarla kiralandığı, kime kiraya verildiği, vekâlet söz konusu olmuşsa vekilin kimliği açıkça tespit edilebilmektedir.⁵² İlgili kayıtlarda kira konusu ev, bahçe, kârhane (işyeri, fabrika), dükkân, kahvehane, han, hamam (özellikle kadınlara mahsus olan hamamlar) kazgan, bargirden (yük ve binek hayvanı beygir) oluşmaktadır.⁵³ İlgili kira işlemlerinde, kira ücreti günlük, aylık ve yıllık olarak alınmaktadır.⁵⁴ Kiralanan gayr-i menkul malın tamire ihtiyacı olduğunda, kimin tamir edeceği (kiracı mı veya mal sahibi mi)

⁵¹ Örnek olarak bkz. 2A/12, 6B/58, 36B/394, 23A/25, 89A/987; Nazari bilgi için bkz. Ebu'l-Leys Semerkandi, *Fetâvâ'n-Nevâzîl*, thk. Seyit Yusuf Ahmet, (Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002), 410.

⁵² Örnek olarak bkz. 4A/32, 6A/51, 22B/242, 27A/296, 52A/573, 60A/658.

⁵³ Örnek olarak bkz. 6B/56, 12A/116, 18B/192, 20A/209,213, 20B/216, 32A/348, 48A/521, 64A/707, 84A/938.

⁵⁴ Örnek olarak bkz. 4A/32, 14B/144, 41B/444.

akit sırasında belirtilmektedir.⁵⁵ Bununla birlikte kadınların da kira akdi yaptıklarına ilişkin, özellikle kadın hamamlarını vakıflardan kiralamaları ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır.⁵⁶ Kayıtlara bakıldığında ilgili dönemde kimileri, dışarıda kira akdini yaptıktan sonra, kiracı ve kiraya veren her ikisi bizzat kendileri veya vekilleri mahkemeye gelip yaptıkları akdi kaydettirmekle birlikte, kimilerinin de bizzat mahkemede şahitler huzurunda kira akdi yaptıkları, müslümanların birbirleri ile kira akdi yaptıkları gibi, müslümanların zimmiler ile, gayri Müslimlerin birbirleriyle kira akdi yaptıkları da anlaşılmaktadır.⁵⁷ Ayrıca ortak olarak kira akdinin yapıldığına dair kayda da rastlanmaktadır. Mesela iki kişi bir dükkânı ortak kiralamaktadırlar. Kiralanan malın sahibi vefat edince, mal varisine intikal etmekte olup, kiranın varise ödenmesi gerektiği açıkça anlaşılmaktadır.⁵⁸ Bütün bu işlemler, İslam Hukuku anlayışıyla uyum içindedir.⁵⁹

3.7 Vekâlet Yoluyla Hibe Kaydı

İlgili dönemde yakın akrabalar birbirine yardım etmek amacıyla yekdiğerine hibe etmekteyken insanların, akrabası olmayan kimselere de hibe ettikleri anlaşılmaktadır. Mesela şahıs, Allah rızası için borçluya borcunu hibe edip onun zimmetini ibrâ etmektedir. Bununla birlikte koca, hanımına mehir mukabili olarak ev ve bahçe hibe etmektedir.⁶⁰ Hibe akdi, tarafların her birisinin mahkemeye gelip ikrar etmeleriyle mahkemede kaydedildiği gibi vekâlet yoluyla her ikisinin vekillerinin ikrarıyla da mahkemede kaydedilmektedir. Örneğin:

“5A/39. *Huşûş-ı âti 'z-zikre Mehlikâ binti 'Abdullah nâm tarafından el-Hac Sinân bin 'Abdullah ve İbrahim ibnü'l-Hac 'İvaz şehâdetleriyle şâbit olan el-Hac Muştafa bin Hüsam meclis-i şer'-i şerîfde huşûş-ı âtiye İsmihân binti Hasan nâm hâton cânibinden şer'an vekâleti şâbit olan Mehmed bin Muştafa mahdarında taqrîr-i merâm idüib müvekkilem mezkûre Mehlikâ'nın mahrûse-i Brusa mahallâtından Enbiyâoğlu mahallesinde vâki ' beyne'l-cîrân ve lede'l-ahâli ma'lûmü'l-hudûd bir bâb âş evin hudûd ve tevâbi 'i ve kâffe-i hûkûk-ı merâfîki ile mesfûre İsmihân'a hibe-i şahîha-i şer'iyye ile hibe eyleyüb mezbûre İsmihân kabûl ve kabûl u teslim eyledi deyu ikrâr eyledikde mezkûr Mehmed vicâhen taşdîk ve tahkîk idüib mâ-hüve'l-vâki ' bi't-taleb ketb ü taqrîr olundu. (Vekâlet-i şer'iyye ve hibe-i sahihe-i şer'iyye)”*

3.8 Vekâlet Yoluyla Borcu Teslim Alma

İlgili sicilde borç vermekle ilgili kayıt bulunduğu gibi borcun ödenmesiyle ilgili de kayıt bulunmaktadır. Alacaklı borcunu bizzat aldığı gibi vesayet ve vekâlet yoluyla da alabilmektedir. Bu kayıtlara bakıldığında alacaklı alacağını aldıktan sonra, borçlunun zimmetini tamamen ibrâ etmektedir. İlgili kayıtlarda borç sebebi karz, alış-veriş, mudarebe, kefalet ve murabaha olup, borç konusunu para ve ipek oluşturmaktadır.⁶¹ Böylece hiçbir

55 Örnek olarak bkz. 38A/410.

56 Örnek olarak bkz. 18B/192, 19B/203, 26A/282.

57 Örnek olarak bkz. 20B/226, 23A/242, 41A/440, 45A/486, 49B/541, 52A/573.

58 Örnek olarak bkz. 20A/213, 61A/670.

59 Geniş bilgi için bkz. Şeyhzade, *Mecma'u'l-enbur fi Şerbi Mültekâ'l-ebbur*, 2: 367-375; Kâdihân, Fetâvâ Kâdihân, 2: 264-269.

60 Bkz. 37A/399, 7A/61.

61 Örnek olarak bkz. 6A/49, 12B/122, 16A/163, 16B/172, 19A/199, 20B/218, 21B/229, 25A/272, 77A/853.

anlaşmazlık kalmamaktadır. Bütün bu işlemlerin İslam hukuku anlayışıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶² Örnek olarak şu kaydı verebiliriz:

“53A/585. *el-Hâc Hüseyin bin 'Abdullah nâm kimesne meclis-i şer'de hâlâ sipahiler serdarı olan 'Ali Beg'i, Mahmud bin 'Abdullah nâm kimesneniñ at bahâsından ve odun bahâsından ve gulâm bahâsından zîmmetinde olan otuz yedi biñ dört yüz toksan akçeyi kabda ve mezbûr el-Hâc Hüseyin'e işâle vekîl-i şer'î naşb itdügi kayd olındı. (Deyn ve vekâlet-i şer'î)”*

3.9 Vekâlet Yoluyla İbra

İbra kelimesi lügatte borçtan kurtarma, kusur ve günahattan temize çıkarma, birisinin zimmetini fariğ etme, bir haktan beri kılma gibi manalara gelmektedir.⁶³ İstilahta İslâm borçlar hukuku terimi olarak ibrâ, bir kimsenin başka birisinin zimmetindeki hakkından vazgeçmesi ve haklarından feragat etmesini ifade eder.⁶⁴ İbrâ, Osmanlı hukuku açısından önemli bir yere sahiptir. Zira şer'îyye sicillerinde özellikle ilgili sicilde ibrânın bütün türleriyle ilgili çok sayıda örnek ve uygulamalar bulunmaktadır. İlgili kayıtlara bakıldığında gerek müslüman ve gerekse gayri müslim (Zimmiler ve Yahudiler) ibrâlarını daha çok mahkemede şahitler huzurunda yapmaktadırlar.⁶⁵ Bununla beraber az sayıda olsa bile tarafların arasında dışarıda ibrâ gerçekleşip sonra bizzat kendileri veya vekil tarikiyle mahkemede tescil etmektedirler.⁶⁶

Taraflar ya bizzat kendileri hukukî işlemini yapıp birbirinin zimmetini ibrâ etmektedirler veya vekil tarikiyle hukukî işlemini yapıp birbirinin zimmetini ibrâ etmektedirler.⁶⁷ İbrâ kayıtları mahkemede tescil edilirken, kâtip kimin hangi konuda, varsa hangi şartlarla ibrâ ettiğini net bir şekilde kaleme almaktadır. Ayrıca ibrâ kayıtları sicile geçirilirken, genellikle “*husûs-ı mezkûreye müteallik dava ve talepten mezbûrun zimmetini ibrâ-i âmm ve iskât-ı tâm ile ibrâ ve iskât eyledim şöyle ki bundan sonra benden veya vekilimden dava ve nizâ' sadır olursa mesmûâ ve makbûle olmaya*”, “*genel olarak bütün dava ve çekişmelerden ve özel olarak ilgili konuyla olan davadan çekişme ve husumete son vermek için zimmetini ibrâ ve iskât eyledim, bundan sonra ilgili hususa müteallik davam yoktur. Edersem veya ettirsem dahi hâkimin yanına işitilmeye ve kabul olmaya*” ve “*ihtilaf maddesine son vermek için zimmetini ...*” gibi kat'î ve şüphe ifade etmeyecek ifade ve cümleler kullanılarak ibrâ yapılmaktadır. Şüpheye yol açacak ifadelerden şiddetle kaçınıldığı açıkça anlaşılmaktadır.⁶⁸

3.10 Vekâlet Yoluyla Sulh

⁶² Nazari bilgi için bkz. Ali Haydar Efendizade, *Dürrü'l-Abkâm Şerh-i Mecelletü'l-Abkâm*, 3. Baskı (İstanbul: Hukuk Matabaası, 1330) 1: 244-245; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılabatı Fıkhiyye Kamusu*, 6: 94-96; Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Dârü's-Selâsil, 1404-1427/1983-2006), 21: 102-120; Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddî'l-Mubtâr*, thk. Hüsamüddin ferfûr, 1. Baskı (Dımeşk: Dârü's-Sekâfe ve't-Tirâs, 2000), 15: 185-191.

⁶³ Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vecîz*, “Berac”, 42.

⁶⁴ Bardakoğlu, “ibrâ”, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 2: 330; Akgündüz, *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*, 556; Câbirî Arablû, *Ferhhang-i İstılabât-ı Fıkah İslâmî (Der Babı Müâmelât)*, 30-31; Cerces, *Mu'cemu'l-Mustelehât'l-Fıkhiyye ve'l-Kânûniyye*, 10.

⁶⁵ Örnek olarak bkz. 11B/113, 18B/197, 36A/391, 51B/570, 65B/724, 66B/740.

⁶⁶ Örnek olarak bkz. 16B/169, 50B/555, 78A/865.

⁶⁷ Örnek olarak bkz. 17B/184.

⁶⁸ Örnek olarak bkz. 2A/9,10, 6A/52, 52A/574, 58A/637, 65A/723.

Kayıtlara bakıldığında ilgili Osmanlı döneminde bazı arabulucuların, davalı, davacı veya vekilleri arasında sulh yaptıkları görülmektedir. Sulh dışarıda yapıp sonradan taraflar veya vekilleri mahkemeye giderek bunu kaydettirmektedirler. Arabulucular, mahkemede çıkabilecek tartışma ve anlaşmazlıkları giderebilmek ve tarafların arasında sulh yapmak için mahkemede bulunmakta olan kişiler yahut halk arasından bir grup özellikle ilgili mahallenin önde gelen kişilerinden oluşarak tarafların arasında sulhu gerçekleştiren kişilerdir. Ama ikinci ihtimalin olması daha yüksektir. Zira müslümanların arasında sulh yapan arabulucuların müslümanlardan oldukları açıkça ifade edilmekteyken zimmiler arasında sulh yapan kişilerin sadece arabulucu oldukları ifade edilip müslüman olup olmadıkları ifade edilmemektedir. Bu sebeple bu arabulucuların zimmilerden oldukları anlaşılmaktadır. Ancak müslümanlar veya zimmilerin her ikisinin arasında peygamber efendimizin “es-Sulhu seyidü'l-ahkâm” hükümlerinin en güzeli sulhtur⁶⁹, sözünün fehvasınca sulh yapılmaktadır. Sulh kayıtları sicile geçirilirken, sulh konusu belirtildiği gibi, tespit edilen sulh bedeli ve miktarı da kaydedilmektedir. Sulh bedeli hem mal hem de paradan oluşmakta ve genel olarak sulh bedelinin sulh konusundan daha az olduğu görülmektedir. Tarafların rızasıyla aralarında sulh gerçekleştikten sonra, davacı davasından tamamen feragat ederek davalının zimmetini bütün davalardan özellikle ilgili davadan ibrâ etmektedir.⁷⁰ İlgili kayıtlara bakıldığında o dönemde sulhün rüknü olan icap ve kabul bulundurulurken İslâm Hukukunun ortaya koyduğu şart ve usullere göre sulh yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle sulh kayıtları sicile tutulurken İslâm Hukukunun aradığı bütün kurallara uyulmuştur denilebilir.⁷¹ Konuyla alakalı şu kayda bakılabilir:

“47A/510. Mahrûse-i Brusa muğâfâtından Felâdâr nâm karyede bundan akdem mahrûha merd olan Sivastos veled-i Keryazi nâm zımmîniñ li-ebeveyn karındaşı Vargi nâm zımmî kendü tarafından aşâleten ve kızkarındaşları Ergiye ve Ergiri taraflarından ve merd-i mezbûruñ vâlidesi Manolina binti Yani tarafından sulh ve ibrâ'-yi ati'z-zikre Yani veled-i Yorgi ve Keryazi veled-i Manol şehâdetleriyle vekâleti şâbit olduğdan soñra vekâleten meclis-i şer'-i şerifde işbu bâ'ışu't-tahrîr karye-i merķûme ahâlisinden Esterati veled-i Yortal muvâcehesinde ikrâr ve taqrîr-i kelâm idüb bundan merd-i mezbûr merķûm Esteratiniñ evinde mahruhâ maqtûl bulduğda biz merd-i mezbûri siz katl eyledüñ deyu dem diyetini mezbûrdan da'vâ eyledüğümüzde zımmî mezbûr dañi merd-i mezkûr benüm amcama gelüp ahşam olduğda eviime gelüp t'âm yedükden soñra merd-i mezbûr çardağdan inmek istediğünde çardağdan başı üstüne düşüp fevt olmışdur deyu cevâb virüb beynimizde münâza'ât-ı keşire vâki' olmuşdı. El-hâle haza ber-fehvâ-yı hadîs-i şerif-i seyidü'l-enâm “eş-sulhu seyidü'l-ahkâm” husûs-ı mezkûri yedi biñ akçeye aşâleten ve vekâleten sulh idüb bedel-i şulhu alub kabđ idüb zimmetini merd-i mezbûruñ dem diyetine müte'allik de'âvî ve münâza'âtdan ibrâ eyledim didüğünde ğıbbet-taşdik ve t'-taleb mâ-veka'a kayd u ketb olındı. Tahrîren fi avâsıt-ı Zi'l-hicce'ti ş-şerife min-şühûr-i sene şemân ve elf. (Katl, sulh ve ibrâ)”

4. Vekâlet Konusuna İlişkin Kayıtların Muhteva Açısından Genel Tasnifi

69 Rabî b. Habib, *Mesnedü'r-Rabî' Bin Habîb*, (İslamweb.net: Mevsûatü'l-Hadis), “Talak, Hul' ve Nafaka bölümü”, (No: 579).

70 Örnek olarak bkz. 34A/374, 42B/453, 45B/489, 47A/510, 75B/832.

71 Nazari bilgi için bkz. Molla Hüsrev, *Dürrü'l-Hükkâm fi Şerhi Gureri'l-Abkâm*, 2: 395-397; Nureddin Bâkânî, *Babrü'l-Anhür 'Alâ Mültekâ'l-ebbur* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuru Osmaniye, 1635), 380-382; Abdurrahman Debbâsî, *Abkâmü's-Sulb Fi's-Şeriatü'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Dârü'l-verrâk, 2004), 41-84; Nezihammâd, *Akdü's-Sulb Fi's-Şeriatü'l-İslâmiyye*, (Dımişk: Dârü'l-kalem, 1996), 23-54.

Sicilde vekâletin çeşitli türleriyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. İlgili kayıtlar önce müslümanlar ve gayri müslimler arasında olup olmadığı tespit edilip belirlenecek, hemen akabinde kayıtlar muhtevasına göre tasnif edilecektir. Bu sebeple bazı kayıt numaraları aynı zamanda birkaç farklı başlık altında tablolar halinde gösterilecektir. Ancak sayı açısından kayıtların muhtevasına bakılmaksızın genel olarak kaç kayıt bulunduğu yazılacaktır ki toplam 114 kayıt bulunmaktadır.

ÇEŞİT	KAYIT SAYISI	KAYIT NUMARALARI
1. Müslümanların Birbirlerine Vekâleti	110	1B/8, 2A/12, 2B/14, 3A/20, 3B/27,28, 5A/38,39, 6A/52, 6B/57, 7B/67, 8B/77, 9A/81,84, 10A/93, 11B/112, 12A/115, 12B/121, 13A/128,129, 15A/150, 16B/169,171, 17A/174, 17B/185, 18B/196, 21B/231, 22A/235, 23A/250,251, 24B/264,267, 25B/278,277, 30B/334, 31A/336, 33A/360, 33B/367, 35B/387, 36B/394,398, 37A/401, 37B/405, 38A/411, 38B/415, 39A/418,420, 39B/425, 40A/428, 41B/443, 42B/455, 44B/478,483, 46A/500, 47A/507, 48B/525, 49A/536, 50A/550, 50B/555, 51A/562,563, 52A/573, 53A/582, 53B/586,587,588, 55B/607,608, 56A/616, 56B/620, 59B/653, 654, 655, 656, 657, 60B/665, 66B/735, 67B/747, 68A/752, 69A/763, 70A/776, 72A/794, 73A/806, 74A/819, 74B/828, 75B/833, 78A/866, 78B/877, 79A/879, 883, 884, 79B/886,887,888, 79B/891, 80B/901, 81B/913, 82A/915, 82B/923, 83A/926, 84A/938, 84B/940, 85A/949, 86A/957, 88A/948, 89B/991, 90A/994, 90B/996, 91B/1005, 92A/1013
2. Gayri müslimlerin Birbirlerine Vekâleti	2	6B/58, 20B/218.
3. Müslümanların Zimmilere Vekâleti	2	17B/184, 25B/276.
4. Davada Vekâlet	4	1B/8, 3A/20, 6B/57, 24B/264
5. İkrar ve Tasdik İçin Vekâlet	72	3B/27,28 5A/38,39, 9A/81, 12A/115, 12B/121, 13A/128, 16B/169, 17A/174, 17B/184, 185, 21B/231, 23A/250,251, 25B/276,278,277, 33A/360, 33B/367, 35B/387, 36B/398, 37A/401, 37B/405, 38A/411, 38B/415, 39A/420, 39B/425, 42B/455, 44B/483, 46A/500, 47A/507, 48B/525, 49A/536, 50A/550, 50B/555, 51A/563, 52A/573, 53A/582, 53B/587,588, 56A/616, 56B/620, 59B/653,654,655,656,657, 66B/735, 67B/747, 68A/752, 69A/763, 70A/776, 72A/794, 73A/806, 74A/819, 75B/833, 78A/866, 78B/877, 79A/879, 884, 79B/886,888, 79B/891, 80B/901, 82A/915, 82B/923, 84A/938, 84B/940, 86A/957, 90A/994, 90B/996.

6. Vekil-i Müseccel	9	8B/77, 41B/443, 44B/478, 79B/887, 81B/913, 82B/923, 83A/926, 95A/1038.
7. Vekâlet Yoluyla Yapılan Muhâlea:		
7.1 Kocanın Vekili Vasıtasıyla Yapılan Muhâlea	4	2B/14, 24B/267, 31A/341, 79A/883.
7.2 Kadının Vekili Vasıtasıyla Yapılan Muhâlea	1	82A/918.
7.3 Karı-Kocanın Vekilleri Vasıtasıyla Yapılan Muhâlea	1	66B/736.
7.4 Vekil Tarafından İkrar Edilen Muhâlea	3	28B/314, 79B/888, 85A/949.
8. Vekâlete Dayalı Bey' Akdi	10	2A/12, 6B/58, 9A/91, 30B/334,336, 36B/394,398, 59B/657, 74B/828, 89A/987.
Toplam	218	

Sonuç

İncelediğimiz dönemle ilgili şer'îyye sicilinde söz konusu vekâlet akdi ile ilgili bütün kayıtlar detaylı bir şekilde incelendikten sonra şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Toplumsal hayatta hukukî bir uygulama olarak büyük önem taşıyan vekâlet akdinin Osmanlı döneminde yaygın bir şekilde halk arasında kullanıldığı görülmektedir.

İlgili kayıtlara bakıldığında bir şahsın başka bir şahsa vekâletini verme işleminin dışarıda veya mahkemede genellikle şahitler huzurunda yapıldığı açıkça ifade edilmektedir. Ayrıca birçok kayıta vekilin, şeriatın ortaya koyduğu yöntemle göre tayin edildiği ifade edilmektedir. Vekilin de müvekkili tarafından tefviz edilen görevi layıkıyla yerine getirdiği kayıtlardan anlaşılmaktadır.

İlgili kayıtlarda vekâlet konusu (hangi konularda vekâlet verildiği) açık bir ifadeyle kaydedilmektedir. Bir veya birden fazla konuda kişilere vekâlet verilmektedir. Genellikle sosyal hayatta akla gelebilecek her türlü konuda vekâlet verilmektedir.

İlgili kayıtlara dikkatle bakılıp üzerinde durulduğunda Osmanlı Devleti'nin kendi tebaasının haklarını, hukukunu mümkün mertebe müslüman ve gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin korumaya çalışmış olduğu görülmektedir. Osmanlı hukukunun kaynağı olan İslam dini, insanların her türlü beşerî haklarını özellikle devletler hukuku açısından en mükemmel şekilde değerlendirmiştir. Bu yüzden Osmanlı toplumunda da her birey bazı konularda eşit kabul edildiği için, bir müslümanın bir zimmiye vekâletini tabii karşılamak

gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca incelenen bu dönemde Bursa'da farklı etnik ve dini kökene mensup insanların birbiriyle çok yakın ilişki kurdukları görülüyor.

Bir kayıt hariç diğer bütün kayıtlarda kadınların bey' akitlerini vekâlet yoluyla yapmaları dikkate şayandır. Fıkhen kadınların hâkim huzurunda fikrini rahatlıkla ifade etmesinin hiçbir sakıncası olmamasına rağmen, kadınların vekil yoluyla alışveriş işlemlerini yapmalarının o günün ictimaî şartlarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte vekâlet yoluyla yapılan alışverişin iktisadî hayata pratiklik ve hız kazandırdığının söylenmesi de gayet mümkündür. Ticari hayatta kadın-erkek ayrımı olmadan belirli şartlar yerine getirildiğinde kadınların da ticaret ve diğer alanlarda güçlü oldukları ve farklı konularda kendilerine hukuken tanınan haklarını sonuna dek kullanabildikleri tespitlerimiz arasında yer almaktadır.

Şer'îyye sicillerinde vekâlet ve benzeri hukukî uygulamalarla ilgili olan kayıtlara dikkatlice baktığımızda Osmanlı Devleti'nde şer'îyye sicillerinin, gayet sağlıklı bir şekilde tutulup günümüze ulaşmış olduğu ve söz konusu sicillerin, İslam Tarihi ve özellikle Fıkıh ilmi tarihi açısından büyük bir önem arz ettiği tespit edilmektedir. O yüzden siciller, Fıkıh ilmindeki teorilerin ötesinde pratikte kendi muhitinde ve mantığında uygulandığını, adaleti tevzi ettiğini ve özellikle Osmanlı Devleti'ndeki Hanefi hukukunun, Hanefi fıkının, tarihin belli bir dönemdeki tatbikatı olduğunu gösteren en bariz vesikalardır.

Osmanlılardaki toplumsal yapıyı ve sosyal süreklilik bakımından devamı olduğumuz neslimizin hukuk ve adalet sahasındaki tecrübelerinden günümüzde faydalanma imkânlarını sunmak için şer'îyye sicillerine başvurulmasının gerekli olduğu kanaatini taşımaktayız. Bu nedenle günümüzde arşivlere daha çok başvurulması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Bu benzeri çalışmalardan hareketle fıkıh ilminden günümüzde nasıl faydalanılabileceğini ortaya koyabiliriz.

Kaynaklar

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Cem Yayınevi, 1974.

Akgündüz, Ahmet. "Vekâlet". *Osmanlı Tarih ve Hukuk İstılabları Kâmûsu*. 1311. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.

Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. 2. Baskı. İstanbul: Cihan Matbaası, 1996.

Aköz, Alaaddin. "XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", *İstem* /3 (Aralık 2004): 91-117.

Ârablû Muhsin Câbirî. *Ferhang-i İstılabât-ı Fıkıh İslâmî (Der Babı Müâmelât)*. Tahran: Çâphâne-i Sipher, 1362/1983.

Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. 6. Baskı. Konya: Atlas Akademi, 2017.

Aybakan, Bilal. "Vekâlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23: 1-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Aydın, Mehmet Âkif Aydın. “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* /3 (1982): 01-12.

Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. 8. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2010.

Bâkânî, Nureddin. *Babrü'l-Anbür 'Alâ Mültekâ'l-ebbur*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuru Osmaniye, 1635.

Barcadurmuş, Şevket. *Bursa Şer'îyye Sicillerindeki Hicri 1117-1121 Tarih ve 189/412 nolu Defterin İslam Hukuku Açısından Tablîli*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1989.

Bardakoğlu, Ali. “Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 13-19. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Bardakoğlu, Ali. “Vekâlet”. *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 4:452. imr. İbrahim Kafi Dönmez. İstanbul: MÜİFVY, 1997.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1967.

Cerces Cerces. “Vekâlet”. *Mu'cemü'l-Mustelehâtî'l-Fıkhiyye ve'l-Kânûniyye*. 322. Beyrut: eş-Şirketü'l-âlemiyye li'l-Kitâb, 1996.

Debbâsî, Abdurrahman. *Abkâmü's-Sulb Fi's-Şeriatî'l-İslâmîyye*. Beyrut: Dârü'l-verrâk, 2004.

Ebu Melih, Muhammet Recep. *el-Muâmelâtü'l-Muâsere*. 2 Cilt. İstanbul: Darü'n-nidâ, 2015.

Efendizade, Âli Haydar. *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Abkâm*. 3. Baskı. 2 Cilt. İstanbul: Hukuk Matabaası, 1330/1911.

el-Merginânî, Burhânüddin. *el-Hidâye*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-İhyâi't-Tirâsî'l-Arabî, t.s.

Erdoğan Mehmet. “Vekâlet”. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 601-602. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyatı, 2005.

Habib, Habibullah. “1008-1009/1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinde Yer Alan Vakfiyelerin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/2 (Aralık 2020): 467-498.

Habib, Habibullah. “Osmanlı Devleti'nde Kredi ve Finans Yöntemi Olarak Bey' Bi'l-İstiğlâl'in Uygulanması (1008-1009/1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicili Örneği”. 5. *Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı Üçüncü Kitap İktisat-Finans-İşletme*. Ed. Dr. Öğr. Üyesi Osman Akgül. 57-71. İstanbul: Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEF), 2020.

Habib, Habibullah. *b.1008-1009/m.1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'îyye Sicilinin Tasnifi Ve Fıkıh İlmi Açısından Tablîli*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.

Halebî, İbrahim. *Mülteka'l-ebbur*. thk. Vehbi Süleyman Ğavci Âlbânî. 2 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1409/1989.

Hammâd, Nezi. *Akdü's-Sulb Fi's-Şeriatî'l-İslâmîyye*. Dımişk: Dârü'l-kalem, 1996.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-Muhtâr*. thk. Hüsamüddin ferfûr. 16 Cilt. Dımişk: Dârü's-Sekâfe ve't-Tirâs, 2000.

İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008.

Kâdihân, *Fetâvâ Kâdihân*. b.y., y.y., t.s.

Kâsânî, Alaüddin. *Bedâ'i'u's-sanâ'i*. thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmet Abdulmevcut. 2. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424/2003.

Kaya, Süleyman. "Vekâlet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-Bih Hale Geliş Süreci". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012): 71-86.

Kılıç, Muhammet Tayyib. *Teori ve Pratiği Bağlamında İslam Hukuku (18. Yüzyıl Diyarbakır Örneği)*. Diyarbakır: A Grafik Tasarım Tanıtım Promosyon Web Hiz Mehmet Zülküf Altındağ, 2016.

Kılıç, Yusuf. *Osmanlı Hukuku'nda Vekâlet Sözleşmesi*. İstanbul: Adalet Yayınevi, 2019.

Kuveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı. *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyeti'l-Kuveytiyye*. 45 Cilt. Kuveyt: Dârü's-Selâsil, 1404-1427.

Maydaer, Saadet. "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'îyye Sicillerine Göre)", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (Ocak 2007): 299-320.

Mecmau'l-Lugati'l-Arabiyye. "Vekâle". *el-Mu'cemu'l-Vecîz*. 680. Kahire: el-Metabiu'l-Amiriyye, 2008.

Molla Hüsrev. *Dürrü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Abkâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.s.

Ömer, Ahmet Muhtar. "v-k-l". *Mu'cemü'l-Lugati'l-Arabiyyeti'l-Muasıra*. 3: 2489-2490. 1. Baskı. Kahire: Âleme'l-Kütüb, 2008.

Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanûni Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

Özdemir, Rıfat. "Ankara Esnaf Teşkilatı (1785-1840)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/1 (1986): 156-181.

Rabî b. Habib. *Mesnedü'r-Rabî' Bin Habîb*. İslamweb.net: Mevsûatü'l-Hadis.

Rıza, Hasan. *Abkâm-i Şahsiye Tercüme ve Şerhi*. Der saadet: Mahmut Bey Matbaası, 1315/1897.

Sağlam, Hadi. "İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Mukayesesi Gayesi Hukukî Temsil Olan Akitlerin Değerlendirilmesi (Vekâlet Örneği)". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2012): 2-26.

Semerkandi, Ebu'l-Leys. *Fetâva'n-Nevâzil*. thk. Seyit Yusuf Ahmet. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2002.

Sevim, Sezai - Öcalan, Hasan Basri. *Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakıfıyeleri*. İstanbul: Kayhan Matbaacılık, 2010.

Şeyhzade, Damad Efendi. *Mecma'u'l-enbur fî Şerhi Mültekâ'l-ebbur*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1317/1899.

Taş, Hülya. "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?". *Bilgi* /44 (Kış 2008): 25-44.

Yıldız, Kemal - Habib, Habibullah. “16. Yüzyıl Sonları Osmanlı [Vakıflarının İktisadi İşlemlerine Dair Hukukî Uygulamalar](#) (1008-1009/1599-1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer’iyye Sicili Örneği”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 3/2 (Aralık 2019): 157-178.

Yıldız, Kemal. *Cami‘u’l-fusûleyn’in Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Taẓmînât*. İstanbul: Hacegan Akademi Kitaplığı, 2013.

Zorlu, Süheyla – Zorlu, Süleyman Emre. “Günümüz Türk Hukuku ve Mecellede Vekâlet Sözleşmesinde Vekilin Borçları”, *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi* 2/1 (Eylül 2019): 9-29.

Zuhaylí, Vehbe. *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletuhu*, 4. Baskı. 11 Cilt. Dııışk: Dârü’l-fıkr, t.s..